

ОПТИМАЛЬНИЙ ВИБІР ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

На основі аналізу наукової літератури в статті обґрунтовано ефективність використання таких форм науково-дослідної роботи, як узагальнювальний спецкурс, студентське наукове товариство; визначено особливості використання нетрадиційних форм організації науково-дослідної роботи.

Ключові слова: науково-дослідна робота, форма організації, дослідницькі вміння.

Зміни, що відбулися останніми роками в оцінюванні якості професійної праці педагога, мають принципову новизну. Дослідники Є. Белозерцев, В. Горова, І. Ісаєв, М. Кларін, З. Крапівін, З. Нігматов, Л. Подимова підкреслюють, що сучасний учитель повинен бути ґрунтовно підготовлений до роботи в загальноосвітньому навчальному закладі, що розвивається в інноваційному режимі, і, отже, мати здібності до здійснення дослідної діяльності. Інновації, в які виявляється включеним учитель, пов'язані з багатьма перетвореннями в системі освіти. Від учителя потрібно налаштованість на здійснення освітньо-виховної роботи на принципах гуманізму, особистісно орієнтованого підходу, усвідомленого вибору перспективних технологій педагогічної праці, що вимагає максимальної задіяності його творчого потенціалу. Саме ці параметри й повинні визначати систему підготовки майбутнього вчителя як особистості, здатної до пошуково-творчої мобільності, професійного самоствердження, здатної до розробки та впровадження новітніх освітніх технологій у процес навчання й виховання підростаючого покоління. У сформованій системі стимулювання творчих можливостей майбутніх учителів зарекомендувало себе їх цілеспрямоване залучення до науково-дослідної роботи.

У практиці педагогіки вищої школи накопичено великий досвід. Функціонування науково-дослідної роботи студентів як системи в загальній структурі освітнього процесу у ВНЗ розглядали А. Акатов, В. Балашов, Г. Лагунов, І. Малюгіна, А. Момот. Різні аспекти використання можливостей науково-дослідної та навчально-дослідницької роботи в процесі професіоналізації особистості вчителя вивчали Л. Авдєєва, В. Журавльов, В. Загвязінський, А. Кочетов, В. Марєєв. Великий інтерес становлять порівняльні дослідження з проблем організації наукової діяльності студентів (Г. Воробйов, О. Ворожейкіна, В. Зуєв, Т. Малаховська, В. Матюхін, Н. Обухова, Ф. Ратнер, Т. Тартарашвілі, К. Цейкович) [1–5].

Аналіз теорії та практики вищої школи дає змогу виявити суперечності між об'єктивними потребами шкільної практики в педагогічних кадрах з високим науково-дослідним потенціалом, готових до освітньої інноваційної діяльності, і недостатньою розробленістю в педагогічній науці пи-

тань науково-методичного забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до освоєння системи навичок науково-дослідної роботи на необхідному рівні з урахуванням індивідуального підходу та застосування ефективних форм і методів їх розвитку.

Подолання суперечностей та недостатня розробленість проблеми застосування ефективних форм і методів науково-дослідної роботи студентів зумовили *мету статті* – визначити оптимальні форми організації науково-дослідної роботи майбутніх учителів, які сприяють ефективному формуванню в них дослідницьких знань та вмінь.

Формування дослідницьких умінь та особистісних якостей майбутніх учителів найбільш ефективно відбувається шляхом введення узагальнювального спецкурсу “Основи науково-дослідної роботи”. Метою цього спецкурсу є формування основних компетенцій, необхідних для успішного проведення науково-дослідної роботи.

Основними завданнями спецкурсу, на наш погляд, є: формування мотивації до участі в науково-дослідній роботі; засвоєння основних методологічних засад науково-дослідної роботи, методики проведення психолого-педагогічного дослідження; опанування форм проведення науково-дослідної роботи; оволодіння способами оформлення результатів наукової роботи; дослідницької культури та етики науковця; стимулювання саморозвитку й набуття нових знань, опанування нових способів діяльності та вміння їх використовувати; розвиток потреби в самовдосконаленні й самореалізації [2; 3].

Розвиток особистісних якостей студентів, необхідних для проведення науково-дослідної роботи, активізує залучення майбутніх педагогів до різноманітних форм науково-дослідної роботи в студентському науковому товаристві в позааудиторний час. Увагу студентів необхідно спрямовувати на усвідомлення сутності й важливості науково-дослідної роботи для подальшої професійної діяльності майбутнього вчителя, актуальності прагнення до самовдосконалення. Стимулювання науково-дослідної роботи відбувається за допомогою надання методичних рекомендацій з питань планування та здійснення власної освітньої діяльності (демонстрація зразків і алгоритмів діяльності, постановка відповідних запитань тощо) [2; 3].

Студентам слід пропонувати значну ступінь свободи вибору в освітній діяльності. Необхідно надавати можливість у виборі завдань різного рівня складності, що дає можливість продемонструвати власні здібності й нахили, знання та вміння. Активізації студентів, залученню їх до цілеспрямованого розвитку власних якостей, важливих у науково-дослідній роботі та майбутній професійній діяльності, до набуття життєвого, соціального й духовного досвіду сприяє така робота:

– використання різних форм лекційних занять і урізноманітнення видів подання інформації: лекції-бесіди з активним залученням студентів до співучасті; лекція-дискусія, коли викладач не тільки використовує відповіді слухачів на його питання, а й організовує вільний обмін думками в

інтервалах між логічними розділами; лекції з розбором конкретних ситуацій, за формою така лекція є дискусією, однак для обговорення викладач не ставить питання, а наводить конкретну ситуацію; лекція із застосуванням техніки зворотного зв'язку; лекція-консультація проводилася з практичних тем або з тем з практичною спрямованістю. Це сприяє активізації творчого потенціалу, кращому усвідомленню значущості науково-дослідної роботи, її цінності в подальшій професійній діяльності;

– ділові та рольові ігри, в яких бере участь група майбутніх педагогів, кожен з них імітує або учителя на уроці, або учнів, в результаті цього формуються нові педагогічні навички і прийоми, збагачуючи всіх учасників гри. Ділова гра допомагає наблизити навчання до реалій педагогічної практики вчителя і шкільного життя, дає змогу її учасникам пригадати аналогічні ситуації, які мали місце в їх практичній діяльності, по-новому підійти до їх осмислення й вирішення. Ділова гра як колективна форма занять базується на колективному розумі і дає змогу перевірити теоретичні положення на практиці, розкрити творчі здібності учасників гри, стимулює студентів до подальшого розвитку досвіду діалогічного спілкування, самоспостереження, саморозвитку;

– широкий спектр різноманітних семінарів: семінар-захист проекту; семінар ліквідації безвихідних ситуацій; семінар-ситуація; семінар контрольних запитань. Ці форми використовували, перш за все, для розв'язання різноманітних завдань різної складності, що стимулювало студентів до розвитку гнучкості мислення, інтуїції, самостійності, формуванню дослідницьких умінь, розвитку мотивації до самостійного пошуку;

– соціально-психологічні тренінги, спрямовані на створення невимушеної комфортної атмосфери, яка дає змогу для найширшого виявлення знань та переконань студентів, прояву їхніх справжніх мотивів, спонукає до виявлення наявного досвіду науково-дослідної роботи, усвідомлення важливості його подальшого набуття й розвитку в подальшому особистісних якостей, які сприяють проведенню науково-дослідної роботи;

– індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ), яке спрямоване на позааудиторну роботу студента з навчального курсу, самостійне вивчення частини програмного матеріалу; виконується на основі знань, умінь і навичок, набутих під час аудиторних занять; охоплює декілька тем навчального курсу. Його мета – систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу, розвиток навичок самостійної роботи. Використання ІНДЗ за спеціально складеними темами дало змогу акцентувати увагу студентів на значущих навичках науково-дослідної роботи, закріпити наявні й прискорити процес набуття нових знань і навичок, а також розвинути такі значущі якості, як наполегливість, допитливість, цілеспрямованість, самостійність, здатність до самовдосконалення, творче педагогічне мислення;

– використання можливостей курсових, дипломних робіт як видів індивідуальних завдань навчально-дослідного й науково-дослідницького

творчого характеру, які мають на меті не тільки поглиблення, узагальнення та закріплення знань, а й застосування їх при вирішенні конкретного фахового завдання на різних етапах навчання та вироблення вміння самостійно працювати з навчальною й науковою літературою, новими інформаційними технологіями. Ці форми роботи використовують, перш за все, з метою виявлення остаточного рівня набутих у процесі навчання науково-дослідних знань і навичок, розвиненості мотивації, особистісних та професійних якостей, готовності до професійної діяльності й подальшого фахового зростання майбутніх педагогів;

– інші форми позааудиторної роботи студентів – у студентському науковому товаристві. Це написання творчих есе, підготовка наукових рефератів; педагогічна діагностика; проведення експериментальної роботи; підготовка доповідей і статей про результати наукової роботи. Зміст роботи наукових гуртків полягає в глибинному вивченні студентами навчального матеріалу, складанні анотацій і написанні рефератів; оволодінні навичками проведення експерименту й обробки наукових результатів; виготовлення наочних посібників. Завдяки самостійно-пізнавальній діяльності відбуваються суттєві зміни в структурі самосвідомості студента: формується ціннісно-смісловий зміст “Я-концепції”, мета трансформується в зміст діяльності, поліпшується оцінювання власної діяльності, виникає бажання продемонструвати свої якості, уміння й навички, намагання повернути до себе професійний інтерес, завоювати інтерес серед колег, сприяє формуванню професійної спрямованості.

Нетрадиційні форми організації науково-дослідної роботи майбутніх учителів передбачають активну участь студентів у дискусії, урахування їх думки з обговорюваних питань; створює й реалізує демократичну можливість включення всіх учасників у розробку та реалізацію рішень, підвищує практичну спрямованість вирішення проблем. Нетрадиційні організаційні форми забезпечують створення в науково-дослідному колективі умов для рівності всіх суб'єктів, прояву їх індивідуальних якостей, власних думок, позицій, при цьому дає змогу досягти зв'язку творчих, науково-дослідницьких груп викладачів та майбутніх учителів, що робить НДРС цілісною системою. У процесі використання нетрадиційних форм наукової роботи можливі реалізація професійної суб'єктності, розкриття професійного потенціалу, професійне зростання студентів, підвищення їх компетентності, входження в процес активної самоосвіти, осмислення ідей і процесів крізь призму власної практичної діяльності.

Доцільність використання нетрадиційних форм наукової роботи зумовлена наявністю переваг: позитивний вплив на психологічний стан, поведінку майбутніх вчителів, їх задоволеність процесом та результатами науково-дослідної роботи, досягнення наукових завдань, стиль управління науковою діяльністю ВНЗ.

Серед нетрадиційних форм організації науково-дослідної роботи студентів найбільш цікавими, на нашу думку, є: педагогічні олімпіади та конкурси

педагогічної майстерності. Вони включають низку міні-конкурсів, які передбачають виявлення наукової ерудиції, використання даних педагогічного пошуку; виявлення якостей дослідника (наявність психолого-педагогічного мислення, здібності формулювати нові педагогічні ідеї, концепції; вміння розробляти технології, виявляти та узагальнювати педагогічний досвід) [2, с. 41].

Мозковий штурм, а також дослідницький ринг можуть реалізувати короткотермінове разове об'єднання студентів чи педагогів з метою оволодіти конкретною дослідницькою ідеєю, прийомом або з метою пошуку нового вирішення складної навчально-виховної проблеми. Особливостями цих форм є максимальна концентрація уваги учасників на обраній проблемі, якомога короткий термін її вирішення, активна участь усіх дослідників. Дослідницький ринг – це форма колективної наукової роботи, яка сприяє вдосконаленню знань слухачів, є однією з форм дослідницької самоосвіти, діяльністю всього студентського наукового колективу з вирішення однієї з актуальних для навчального закладу проблем. Дослідницький ринг дає можливість виявити ерудицію майбутніх педагогів, є різновидом дискусії.

Дослідницький фестиваль – багатопланова разова форма пропаганди ідей дослідження та інноваційного педагогічного досвіду. Дослідницька виставка є однією з характерних форм пропаганди і впровадження нового педагогічного досвіду у практику роботи, мета якої – показ досягнень студентського науково-дослідного колективу [3, с. 61–72].

Дослідницька дискусія – це дослідження, колективне обговорення якогонебудь спірного питання з метою правильного його розв'язання. Питання для дискусії необхідно формулювати так, щоб вони викликали у майбутніх учителів зацікавленість, прагнення висловити свою думку, переконати в ній опонентів, поділитися власним дослідницьким досвідом, запропонувати програму дій. Дискусія є доцільною й ефективною тоді, коли вона виникає на базі знань студентів із теми, що розглядається. Дуже важливо залучити учасників дискусії у жвавий, творчий обмін думками. З цією метою слід вибрати для обговорення якийнебудь цікавий педагогічний факт (випадок, подію, ситуацію), що стимулює увагу, примушує замислитися, посперечатися.

Дебати – обговорення будь-якого дослідницького питання, обмін думками, полеміка, суперечка, дискусія. Дебати в науково-дослідній роботі майбутніх педагогів можна використовувати для прийняття й відстоювання своїх рішень. Дебати вчать критично мислити, досліджувати актуальні науково-педагогічні проблеми та переконливо викладати свої погляди аудиторії. Мета дебатів – переконати іншу сторону в достовірності викладеного.

Евристичний семінар дає можливість студентам створювати власний навчальний продукт (ідеї, поняття, методи, способи діяльності). Семінар може бути пошуковий – організовується дослідницька діяльність студентів у групах, а потім здійснюється колективний пошук розв'язання найбільш цікавих та важливих проблем; з використанням індивідуальної чи групової роботи, семінар-круглий стіл – запрошуються спеціалісти з питань, що розглядаються [2, с. 56–57].

Дослідницька виставка (постійно діюча) – це одна з форм пропаганди науково-дослідної роботи студентів у навчальному закладі. Її завдання – показ досягнень студентського та педагогічного колективу у справі пропаганди нових методів, видів і форм науково-педагогічного дослідження, поширення новітнього педагогічного досвіду.

Діалогічна пара – не стільки форма організації науково-дослідної роботи, скільки жанр. У режимі діалогу можна проводити навчання майбутніх педагогів у межах процедури “акваріум” (усі зацікавлені особи сідають навколо, дискутуючи, і на першому етапі відбувається рефлексування ситуації, тобто обговорення позиції сторін, аргументів, переваг). Діалогічна пара заздалегідь визначає психолого-педагогічну або дидактичну проблему і готується до її обговорення, потім проводиться публічний діалог в “акваріумі”.

Колективні презентації – форма подання матеріалу, коли кілька (трьох або більше) осіб разом (по черзі) повідомляють інформацію аудиторії згідно з вказівками ведучого, який регулює черговість виступів, кожний, хто презентує, робить доповідь певної тривалості. Як правило, кожне повідомлення присвячене якомусь одному з кількох аспектів однієї теми; наприкінці колективних презентацій передбачено запитання аудиторії кожному доповідачеві.

Дослідницька естафета – форма науково-дослідної роботи, яка складається з декількох етапів і сприяє закріпленню результатів науково-педагогічного дослідження в практичній діяльності. Перший етап – “Стопкадр” (фрагменти уроку), на якому студент демонструє нестандартні прийоми, методи, засоби навчання, які він використовував під час педагогічного експерименту. Другий етап – “Калейдоскоп нестандартних уроків або виховних заходів”, у ході якого аналізують творчі знахідки студентів під час проведення ними активної педагогічної практики. Третій етап – “Трибуна вільних думок”: студенти-дослідники захищають моделі уроків і беруть участь у диспуті “Джерела педагогічної творчості”.

Для забезпечення дієвого результату та підвищення рівня вмотивованості участі студентів у різних формах науково-дослідної роботи, необхідна ретельна і цілеспрямована їх організація. Загальними вимогами при підготовці названих форм діяльності є визначення та вирішення таких питань: розробка актуальної тематики й правильний вибір форм проведення заходу; уточнення мети та завдань проведення заходу; визначення складу учасників заходу, його тривалості, дати й часу проведення; призначення доповідачів і опонентів, інших активних учасників заходу; організація процесу вивчення матеріалів, пов'язаних з досліджуваними проблемами; підготовка приміщення, чітке рішення організаційних питань.

Серед виявлених недоліків використання різних форм організації науково-дослідної роботи майбутніх учителів можна назвати такі: недостатня увага в організації НДРС упровадженню конкретних форм і методів на рівні навчальної групи як основного первинного колективу студентів у ВНЗ; нерозвиненість форм і прийомів стимулювання програм індивідуально-

творчого розвитку майбутніх педагогів; слабке використання можливостей співпраці ВНЗ і базових загальноосвітніх навчальних закладів для розвитку творчої спрямованості та досвіду творчої діяльності майбутніх педагогів; нереалізованість потенціалу форм позанавчальної науково-дослідної роботи для розвитку дослідницьких умінь студентів, які мають практичну значущість для майбутньої педагогічної роботи; недостатнє врахування при виборі напрямків, програм, форм і методів науково-дослідної роботи їх прихильності до вирішення соціально значущих проблем.

Висновки. Отже, проведений аналіз дав змогу визначити, що формування дослідницьких умінь та особистісних якостей майбутніх учителів найбільш ефективно відбувається шляхом введення узагальнювального спецкурсу “Основи науково-дослідної роботи”; залучення майбутніх педагогів до різноманітних форм науково-дослідної роботи в студентському науковому товаристві в позааудиторний час; використання нетрадиційних форм науково-дослідної роботи. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшого розгляду потребує формування особистісних якостей майбутніх педагогів при виборі форм організації науково-дослідної роботи.

Список використаної літератури

1. Артемова Л. В. Педагогіка і методика вищої школи: інтерактивні технології в курсах навчальних дисциплін / Л. В. Артемова. – Київ : Кондор, 2012. – 272 с.
2. Жерносек І. П. Удосконалення методичної роботи в сучасних загальноосвітніх школах, ліцеях та гімназіях : монографія / І. П. Жерносек. – Київ : ІСДО, 2001. – 204 с.
3. Меерович М. Технология творческого мышления / М. Меерович, Л. Шрагина. – Москва : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 495 с.
4. Педагогическое мастерство и педагогические технологии : учеб. пособ. / [под ред. Л. К. Гребенкиной, Л. А. Байковой]. – Москва : ПОР, 2001. – 256 с.
5. Шейко В. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник для вузів / В. Шейко, Н. Кушнарєнко. – Київ : Знання, 2008. – 310 с.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2014.

Белостоцкая О. В. Оптимальный выбор форм организации научно-исследовательской работы

На основе анализа научной литературы в статье обосновано эффективность использования таких форм научно-исследовательской работы, как обобщающий спецкурс, студенческое научное общество; определены особенности использования нетрадиционных форм организации НИРС.

Ключевые слова: научно-исследовательская работа, форма организации, исследовательские умения.

Belostotskaya O. Optimal Choice of Forms of Organization of Research Work

Modern teacher should be thoroughly prepared for work in secondary schools, developing an innovative mode and have the ability to implement research activities. The teacher requires mood for educational and educational work on the principles of humanism, a student-centered approach, informed choice of promising technologies pedagogical work that requires maximum use of his creativity. In the current system, stimulate the creative possibilities of the future has long since proven their meaningful involvement in research work.

The purpose of the article – to determine the optimal form of organization of scientific work dosldinoi future teachers who contribute to the efficient formation of their research knowledge and skills.

Formation of research skills and personal qualities of the future teachers of the most effective is due the introduction of the synthesis of a special course “Basics of research work.” The purpose of this elective course is to develop the basic skills required for successful research work. The main objectives of the special course, in our opinion, are: the formation of motivation to participate in the research work; understanding of basic methodological principles of research work, methods of psychological and pedagogical research; mastery of forms of research work; seizing the means of registration of results of scientific work; research culture and ethics of the scientist; encouraging self-development and the acquisition of new knowledge and the development of new ways of life and the ability to use them; development needs for self-improvement and self-realization. Development of personal qualities of students required to conduct research work, activates attract future teachers to the various forms of research work in the Student Scientific Society in extracurricular time. Students’ attention should be directed at understanding the nature and importance of the research work for the future career of the future teachers, the relevance of self-improvement. Stimulating research work is facilitated through guidelines on the planning and implementation of its educational activities.

Non-traditional forms of scientific research of the future teachers actively involve students in the discussion, taking into account their views on the issues discussed; creates and implements democratic possibility of including all stakeholders in the development and implementation of solutions increases action-oriented problem solving. In the process of using non-traditional forms of scientific work possible implementation of professional subjectivity, disclosure of professional capacity, professional development of students, enhance their komppetentnosti, place an active process of self-understanding of the ideas and processes through the prism of their own.

Key words: *research work, form of organization, research skills.*